

vi. Javnost se je čutila nagovorjena in pozvana k tvornemu dialogu pri oblikovanju obrambne strategije. To je čas militariziranih telovadnih društev (sokoli, turnarji) in čaščenja športa tudi zaradi njegove narodnoobrambne funkcije (de Coubertin). Vojska je izgubila precej grozljivega prizvoka in postala bližja, domačnejša in predstavljivejša, pozitivno vlogo pa naj bi imela tudi pri konsolidiranju narodov. V to obdobje na Slovenskem spada špekuliranje s položajem na Balkanu, zavzemanje za odločne vojaške akcije proti turški navzočnosti v Bosni ter hrepenenje po spremembah nacionalne strukture v monarhiji na ta način, da bi Slovani (posredno) tudi s pomočjo vojaškega angažmaja Avstro-Ogrske na Balkanu postali odločilnejši dejavnik v državi. Ti medeni tedni med dunajskimi jastrebi in slovensko elito pa niso trajali dolgo, saj je vojaški Dunaj slovensko navdušenost pozabil kmalu po pacifikaciji Bosne ... Po bosanski epizodi je 1879. najti večino slovenskih politikov kljub vsemu znova v prvih vrstah boja za močno vojsko, navdušenje pa jih je minilo, ko so ugotovili, da bi bila taka vojska tudi zelo draga, nova davčna bremena pa bi prizadela vse davkoplačevalce (volilce!). Manj pomislekov so imeli slovenski politiki pri podpori vojaški taksi, ki so jo plačevali vojske oproščeni moški - pri tem so seveda mislili na krepke Slovence, ki so itak vsi vojaki in jih taksa ni udarila po žepu tako kot »strahopetne Jude« in »golšaste Nemce«.

Svojih pet vojaških minut smo Slovenci vedno pričakovali tudi na zahodu - proti zvitemu in potuhnjenemu Lahu, žal pa naše borbenosti in patriotizma niso znali izrabiti, tako da z idejo o nekakšni slovenski vojni krajini ni bilo nič.

Nasploh je veljalo, da se je vojaških tem slovenska politika lotevala precej previdno - podpirala je strateške zamisli vladarja o formiranju močne in učinkovite vojske, ki jo je videla kot pomembno vezivo večnarodne habsburške države, hkrati pa se je vedno ubadala tudi z vprašanjem »koliko me bo pa to stalo?«, ki je bilo vsekakor odločilno pri nagovarjanju volivcev.

V času, ki ga v svoji študiji popisuje avtor, je lju-bezen med Slovenci in avstroogrsko vojsko prešla različne faze: evforično, nekritično zatreskanost, stanovit, nerazburljiv zakon, na koncu pa tudi obdobje zagrenjenega ločevanja, ko je v prvi dekadi 20. stoletja vojska Slovincem nekajkrat po diktatu sovražne nacionalistične politike nasilno in brezkompromisno pokazala svojo moč in jih

s svojo sumničavostjo in paranoičnim iskanjem izdajalcev dokončno odvrnila od sebe.

Tudi za tokratno Stergarjevo knjigo tako velja sklep: več kot dobro narejeno (obseg in raznolikost virov ter ažurnost literature zbuja občudovanje) - nestrpnost čakamo na še kakšno njegovo delo s tega področja.

Aleksander Žižek

SOČNO O SUHI PAŠTI, BOMBAH IN ŠE O ČEM

Marta Verginella, Suha pašta, pesek in bombe. *Vojni dnevnik Bruna Trampuža; Knjižnica Annales 39; Koper 2004. 249 strani.*

Slovenci se lahko neskromno pohvalimo, da smo bili kljub »majhnosti« in »nezgodovinskosti« poleg pri vseh pomenibnejših in nepomenibnih zgodovinskih in nezgodovinskih prelomnicah. Poleg smo bili sicer v desetinah, stotinah in (deset)tisočih, ohranilo pa se nam je približno desetkrat manj pisnih pričevanj in še desetkrat manj tovrstnih pričevanj, ki so uzrla luč sveta v knjižni obliki - po možnosti opremljena z dobronamernimi in potrebnimi uredniškimi posegi in popravki. Mednje sodi tudi pričujoče delo, ki ga je »posvojila« Marta Verginella, profesorica na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, sicer pa predstavnica mlajše generacije slovenskih zgodovinarjev.

Verginella se v uvodnem tekstu posveti predvsem vlogi nanovo odkrite (avto)biografike »malih ljudi« pri pisanju zgodovine s človeškim obrazom. Uvod je tako rekoč obvezno branje za študente zgodovine ali iskalce informacij o začetkih in razvoju historične antropologije. Med literaturo in nosilci te smeri zgodovinopisja manjka komaj kaj (in komaj kdo), vendar prevladuje »svet« pred »domom«, čeprav imamo Slovenci na tem področju kar precej pokazati.

Osrednji del knjige je seveda namenjen vojnemu dnevniku Bruna Trampuža, kjer nastopajo uredniški »vrinki« kot dobrodošla dodatna informacija. Ta ob rdeči niti Trampuževe odiseje lahko vodi tudi bralce brez osnovnega predznanja o krajih in dogodkih, ki jih obravnava Trampužev dnevnik.

Po osebnih pogledih (pisnih pričevanjih) na partizanščino, domobranstvo in povojni eksodus, na internacijo, taborišča smrti, izseljeništvu, na prisilno vojaščino v nemški vojski in dogodivščinah v tujski legiji, se je s Trampuževim dnevnikom pred nami znašlo tudi pričevanje Slovenca v italijanski vojski.

Bruno Trampuž, zaveden tržaški Slovenec, aktiven sopotnik slovenske skupnosti v Trstu in okolici v drugi polovici dvajsetih in v tridesetih letih 20. stoletja (česar mu fašizem seveda ni štel v dobro), je bil leta 1937 kot rezervist italijanske vojske vpoklican, da brani fašistične kolonialne posesti v Libiji. Med enoletno libijsko epizodo se je Trampuž dodobra seznanil s kuharijo, saj so ga – »izučenega« protiletalskega topničarja – v Libiji dodelili vojaški kuhinji, kar se je med njegovimi nadaljnjimi pustolovščinami izkazalo za pravi blagoslov.

Da mu fašizem kljub dejstvu, da je zanj (neprostovoljno) nosil kožo naprodaj, ni zaupal, kažeta dve Trampuževi aretaciji – prva, združena s štirimesečnim zaporom jeseni 1940, in druga spomladi 1941, ki ji je sledila konfinacija v Oppidu Lucanu, »zaostalem« gnezdju sredi ničesar v južni Italiji. Obdobje konfinacije je Trampuža zaznamovalo predvsem čustveno in osebno, saj je v prisilni izolaciji poglobil stike s svojo zaročenko in se po vrnitvi iz konfinacije leta 1942 odločil za poroko. Po številnih preizkušnjah (zaključek poklicnega šolanja, vojaščina, sodelovanje v vojni) se je namreč končno počutil »dovolj zrelega«.

Poročil pa se ni niti minuto prezgodaj, saj je imela »domovina« z njim nove, še slavniješe načrte – to pot so ga (novembra 1942) preko Padove, Rima in Castelvetrana na Siciliji poslali braniti neko letališče blizu Tunisa. Bruno je slutil, da so dogodki, v katere je bil pahnjen, zanj in za njegovo družino (hčerko je prvič videl šele po vojni) usodni in neponovljivi, tako da je temu delu svojega življenja v dnevniku posvetil največ besed.

Zapisi, ki so bili sprva namenjeni predvsem njegovi ženi, hčerki in staršem, v tej komentirani izdaji postanejo last vsakega bralca, ki z njihovo pomočjo odkriva način življenja v *junaški* italijanski vojski, kjer se naš rojak znajde kot riba v vodi – preprodaja vojaški material, peče polpete za »trg«, živi v nekakšni komuni in briljira s svojim kuharskim znanjem, ki ga izstreli med častniške uživače, a obenem poskrbi za razkol z dovčerašnjimi pivskimi bratci. Trampuž ne

more razumeti preproste in vsakemu vojaku umljive resnice, da soborci ne cenijo »grebatorjev« in »krivinašev«, zato radikalno spremeni svoj odnos do njih – hkrati z zlomom italijanske fronte v severni Afriki in prihodom v angleško ujetništvo Trampuž znova odkrije svojo slovensko bit in začne svoje dovčerašnje sotrpine in soborce skoraj brezumno sovražiti, kar ga pa ne ovira, da se ne bi poskusil prisiliti kakemu »laškemu« oficirju in se mu ponuditi za posilnega. To se mu ne posreči, zato se toliko bolj zagrenjeno vrže v opisovanje laške neznčajnosti, prepirljivosti in kradljivosti.

Jugoslovanske vojne ujetnike v severni Afriki snubijo v kraljevo jugoslovansko vojsko in Trampuž se vabilu odzove, vendar se kot kraljevi vojak ne počuti najbolje – plača je slaba, njegovi sovojaki se vdajajo pijači, za nameček pa poveljstvo ne zna preprečevati srbskega nacionalizma in se proslavi z nesposobnostjo.

Trampuž se končno znajde med prostovoljci NOV, kjer pa ga zmotijo nemoralni stiki sovojakov z dalmatinskimi begunkami in prisila »kolektiva«, ki od vsakega vojaka terja, da se v skupno dobro odreče dodeljenim cigaretam in zlasti denarju, ki ga nato delijo po »komunistično« – vsakomur po njegovih potrebah – ali pa izgine »v korist« beguncev in ranjencev.

Po brezciljnem kolovratenju po severni Afriki (zavezniki si s prostovoljci NOV niso znali kaj veliko pomagati) se je Trampuž znašel s soborci v južni Italiji (Apuliji) in se zgrozil nad svojimi rojaki (Jugoslovani), ki so z lokalnim prebivalstvom po njegovem mnenju ravnali premeško. Trampuž je otok Vis dosegel podobno kot tisoči beguncev, ranjencev in prostovoljcev NOV (JA) z ladjo iz Barija. Na Visu in kasneje v Zadru je bil vključen v obrambo partizanskih letališč, njegova zadnja vojaška baza pa je bilo letališče v Somboru.

Povojna leta so Trampuža zagrenila in obsojila na življenje »navznoter«. Trst ni pripadel Jugoslaviji, dovčerašnji zavezniki in protifašisti so še enkrat nasledli Italiji in njenemu saltu mortale jeseni 1943. Tržaški (in italijanski nasploh) komunisti so v sporu Tita s Stalinom stopili na stran slednjega in zganjali še hujši politični teror kot fašisti.

Trampužu je ob tem umiku v osebno sfero poleg spominov ostal le ta dnevnik, zapis, v ka-

terem si je dovolil biti človek z vsemi vrlinami in pomanjkljivostmi. Sopotnik in pričevalec prevratne dobe, nekakšen kronist po sili. Kronist, ki mu je do besede pomagala nesporno spretna in odločna uredniška roka, ki pa je kljub vsemu znala prepustiti glavno besedo piscu in pripovedovalcu ter se zadovoljila z vlogo nevsiljive, mestoma nepogrešljive pomočnice pri sledenju miselne poti avtorja. Trampužev dnevnik je velik zato, ker v njem mali človek opisuje prezrte »nepomembnosti« iz ozadja »velikih« in »prelomnih«

dogodkov, obenem pa s svojim pisanjem ne more skriti »majhnosti« svojega sveta, v katerem po potrebi in glede na razmere dela iz prijateljev sovražnike (in nasprotno), besno udriha po judovskih pijavkah (katerih pogoltnost in zavrženost pozna samo iz druge roke) ali pa čemerno in filistrsko popisuje »smrtne grehe« svojih sopotnikov (pijančevanje – če njega ni zraven, spogledovanje in zalezovanje voljnih punčar ...).

Aleksander Žižek